

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Бойка Ивайлова Чернева,
външен член на научно жури (Заповед РД 38-603/16.10.2024 г.)

ОТНОСНО: Публична защита за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, Област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, ПН 3.6 Право (Обща теория на правото).

1. Данни за публичната защита

През 2020 г. *Любен Илиев Тодев* е зачислен в задочна форма на обучение в докторска програма „Теория на държавата и правото. Политически и правни учения“ в катедра „Теория и история на държавата и правото“ в Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Докторантът е отчислен с право на защита, а представеният от него дисертационният труд на тема „Юридическите факти във виртуалната среда“ е насочен за публична защита пред научно жури със Заповед РД 38-603/16.10.2024 г.

Дисертантът е представил в срок всички изискуеми документи във връзка с провеждане на публичната защита. На вниманието на членовете на научното жури са представени дисертационен труд, декларация за оригиналност, автореферат и публикациите на автора по темата на дисертацията в съответствие с изискванията на Закона за развитие на академичния състав, Правилника за прилагане на закона за развитие на академичния състав и други релевантни нормативни актове.

2. Актуалност и значение на дисертационния труд

Когнитивната епоха, известна като Петата индустриална революция в човешкото развитие и технологиите поставя редица предизвикателства пред правото. Социалните мрежи, развитието на новите информационни технологии, Интернет, развитието на изкуствения интелект и др. са част от средата, в която битува съвременното право. От една страна, правото трябва да регулира специфичната виртуална среда, а от друга страна, - самата виртуална среда се отразява в правото и го променя. Тези промени са толкова съществени, че е наложително да бъдат обяснени чрез съществуващи основни правни понятия и извеждането на понятия, които да позволят изясняването на отношенията между правото и новото измерение на действителността – технологичната среда, и разбира се виртуалната среда. В този смисъл, очевидна е актуалността на темата на дисертационния труд. Определено липсват задълбочени общотеоретични изследвания в тази област.

Изясняването на юридическите факти във виртуалната среда е начин да се потърси отговор на поставените проблеми, наред с въпроси като правосубектност на изкуствения интелект, глобализацията на правото и много други. В този смисъл темата на дисертационния труд има съществено значение за развитие на науката, в частност за общата

теория на правото, както и за решаване на редица практически въпроси, свързани с правното регулиране на системата на обществените отношения, променящи се под въздействието на виртуалната среда. Развитието на технологиите (информационни и комуникационни) променят съществуващите обществените отношения и създават нови обществени отношения, които все по-осезаемо включват елементи с виртуален характер. В този смисъл разглеждането юридическите факти във виртуална среда е ценно научно изследване с общотеоретично значение.

3. Обща характеристика на дисертационния труд

Представеният дисертационен труд в рамките на процедурата на тема „Юридическите факти във виртуалната среда“ е в обем от 364 страници, от които заглавна страница, съдържание и използвани съкращения – 12 страници, библиография на кирилица и латиница и използвана правна уредба и други актове – 17 страници. Структурата на работата обхваща: въведение; три глави, заключение и библиография.

Ясно е определен *обектът на изследване* – правото като социална нормативна система, която действа и във виртуална среда. Той е поясен от две основни изходни позиции, а именно: хетерогенността на правната система и нейната ценната функция за защита на общи ценности. Съответно *предметът на изследване* също е ясно определен по отношение на общата теория на правото – юридическите факти, които се осъществяват във виртуална среда

Глава първа на дисертационния труд е посветена на изясняване на основните понятия от значение за общотеоретичното изследване. Представени са различните схващания за същността на **юридическите факти**, като те са обособени в три групи: 1) юридическият факт като факт от обективната действителност (материална или социална); 2) юридическият факт като нормативен факт (модел в хипотезата на правната норма); 3) юридическият факт като взаимодействие между фактическо и нормативно. Авторът аргументирано се присъединява към трето становище. Интересен е подходът на дисертанта за представянето на юридическите факти като опростени модели в контекста на времето, интелектуалната еволюция на човека и социалното с оглед необходимостта правото да предложи решения на практически въпроси.

Второто понятие, което е изяснено в първата глава на дисертационния труд е понятието **виртуална среда**. Посочват се спецификите на виртуалната среда като част от социалната среда. На обсъждане са поставени социалната значимост и качествата на виртуалната среда. Любен Тодев подлага на критика теоретични възгледи за прилагане на правото по отношение (към) виртуалната среда, а именно – теорията за суверенитета на виртуалната среда и теорията за нормативността на софтуерния код. Той извежда вътрешен и външен поглед към виртуалната среда от гледна точка на правото и по-контрестно на правното регулиране.

Авторът обобщава и разширява съществуващите правни изследвания на характерните черти на виртуалната среда в съпоставка с материалната действителност. Изведено е съотношение между виртуалната среда като общо понятие и Интернет като специфична виртуална среда. На тази основа са обособени първични (същностни, т.е. основни и трайни) и вторични качества на Интернет (анонимност, децентрализация, мрежова неутралност и

др.) на виртуалната среда. Дисертантът извежда и други основни понятия – Интернет, блокчейн, криптовалута, изкуствен интелект и т.н.

Изясняването на основните понятия позволява на Любен Тодев да постави на разглеждане въпроса за проявлението на юридическите факти във виртуалната среда (виртуален юридически факт – модели на виртуална среда). Извеждат се особените функции на виртуалните юридически факти, които позволяват натрупване на данни за развитието на обществените отношения, представляват предпоставка за автоматизирани решения, както и гаранция за ефективност на правото при регулиране на обществените отношения в съответствие със закона.

Втората група юридически факти във виртуалната среда са свързани с отразяването (записването) в електронна форма на юридически факти в контекста на материалната действителност. По този начин, според автора юридическите факти придобиват функции, характерни за виртуалните юридически факти. Съответно, трета група юридически факти придобиват особености на виртуални факти поради тяхното въздействие върху виртуалната среда.

Глава първа съдържа изводи относно значението на запазването на данни за юридическите факти във виртуална среда. Обсъжда се отделянето на данните от материалния си носител, както и възможността те да бъдат достъпвани от разстояние. Тези особености се разглеждат в контекста на юридическите въпроси на електронните регистри и запазването на лични данни.

Втората глава на дисертационния труд изследва проекцията (отражение) на първичните и вторичните качества на виртуалната среда върху юридическите факти. Разгледани са идеалното и обективното битие на виртуалната среда, както и конфликтите, резултат от бързото разпространение на информация и необходимостта тя да се управлява чрез правна регулация. Виртуалната среда е резултат от човешка дейност, макар авторът да поставя въпроса за промени в това отношение поради развитието на изкуствения интелект.

Като съществено качество на виртуалната среда е разгледана нейната технологична основа, както и виртуалната среда като система от технически устройства и информация във връзка със системата на правото. Съответно виртуалната среда е относително независима от материалната действителност – предпоставка за създаване на общност, извън от териториални граници.

Глава втора съдържа изводи относно правната регулация във виртуалната среда, нейната общодостъпност и възможността за обособяване на глобална и локална виртуална среда. Обръща се внимание на предизвикателствата пред правото по отношение на възможността за промяна на информацията във виртуалната среда. Разгледани са и други качества на виртуалната среда – възстановимост и автоматизъм.

Отражението на вторичните качества на виртуалната среда (Интернет) също са разгледани: анонимността; децентрализация; свобода на устройствата и приложенията. Интересна е дискусиата, която авторът поставя, за балансиране между гарантирането на свободната стопанска инициатива и необходимостта от защита на правата и основните свободи на гражданите, нехомогенност и др.

Глава трета предлага разработването на типов модел на юридически факт във виртуалната среда. Тази част съдържа аргументация на необходимостта от разработването

на специфичен типов модел. В основата на разсъжденията стои разбирането на автора, че независимо от възможната аналогичност на обстоятелствата в материалната и във виртуалната действителност, обстоятелствата във виртуалната среда винаги се осъществяват по различен начин. Този извод се основава на изведените в изследването качества на виртуалната среда. При правното регулиране моделът на човешкото действие във виртуалната среда изисква съответствие между дължимо поведение, заложено в правните норми с различно ниво на абстракция, и моделът на действието с оглед юридическите факти в същата тази виртуална среда. Така правната регулация постига целите на правото и остава насочена към регулиране на социални отношения и постигането на социални значими цели, които винаги надхвърлят ефективността на системите, включително на информационните и технологичните системи, и са свързани с оценка въз основа на критериите на модерното право, като например демократичност, върховенство на правото, гарантиране на права и свободи и др. Удачно авторът използва моделът на дадено действие във виртуална среда като гаранция, че правната регулация няма да пренебрегне изискванията на правото, под експанзията на автоматизъм, неутралност, анонимност и като цяло технологичност на виртуалната среда.

Дисертантът предлага класификация на юридическите факти във виртуалната среда като използва класическите общотеоретични класификации на юридическите.

Заключението на дисертационния труд съответства на изискванията на чл. 27, ал. 2 от Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав и съдържа резюме на получените резултати от научното изследване.

4. Автореферат и публикации

Дисертантът е представил автореферат в обем от 35 страници, който коректно отразява съдържанието и основните приноси на дисертационния труд.

В рамките на процедурата по публична защита пред научно жури са представени 6 (шест) публикации (статии и доклади) по темата на дисертационния труд, които свидетелстват за способността на дисертанта да води научна дискусия и придават публичност на резултатите от научното изследване.

5. Присни моменти

Дисертационният труд съдържа редица приносни моменти, които могат да се обобщят в следните три групи:

- Определяне на основни правни понятия, свързани с правната регулация на виртуалната среда – първични и вторични качества на виртуалната среда с оглед правното регулиране; идеална и обективна виртуална среда; особености на юридическите факти във виртуалната среда; функции на юридическите факти във виртуалната среда като система
- Разглеждането на особеностите на юридическите факти във виртуалната среда предвид особеностите на виртуалната среда в сравнение с материалната среда. Класификация на юридическите факти във виртуалната среда от гледна точка на съществуващите общотеоретични класификации на юридическите факти.

Поставяне на акцент върху юридическото действие като преобладаващ юридически факт във виртуалната среда.

- Изводите относно правната регулация на обществените отношения, притежаващи характеристики, резултат от качествата на виртуалната среда.
- Предложеният типов модел на юридическия факт във виртуалната среда имат теоретично и практико-приложно значение, особено по отношение на усъвършенстване на законодателството в тази област.

6. Препоръки

Предвид общотеоретичният характер на изследването Любен Тодев логично използва правната догматика и системната теория като основна методология. Това се преопределя и от ясно формулираният предмет на дисертационния труд. Като предварителен въпрос се разглеждат промените в социалните отношения, резултат от действието на правото във виртуална среда.

В бъдещата си работа дисертантът би могъл да разшири изпозваната методология и с правнофилософския подход, която смятам, че ще позволи извеждането на критерии, които да се използва при балансиране между ефективността на технологичните процеси във всички сфери и защитата на правата и законните интереси на гражданите и организациите. Разбира се, препоръката е насочена към евентуално бъдещо изследване на дисертанта. Това би позволило и изясняването на въпроса за съзнателния елемент на всяка човешка дейност и автоматизма на виртуалната среда. Посочените въпроси се поставят от автора, който обръща внимание и на защитната функция на правото по отношение на определени ценности, и следва да бъдат доразвити.

7. Заключение

Направената обща характеристика на изследването и посочените приноси моменти в становището показват, че дисертантът Любен Тодев има способност за самостоятелно теоретично мислене и е достигнал до съществени научни приноси моменти и практико-приложни резултати в дисертационния си труд „Юридическите факти във виртуалната среда“. Дисертационният труд съдържа научни и научноприложни резултати, който представляват оригинален принос в науката. Дисертантът притежава задълбочени теоретични знания по обща теория на правото и способност за самостоятелни научни изследвания в съответствие с изискванията на чл. 6, ал. 3 от Закона за развитие на академичния състав в РБ.

Предвид горното давам ПОЛОЖИТЕЛНА ОЦЕНКА и предлагам на Любен Илиев Тодев да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ в област на висшето образование 3. Социално, стопански и правни науки, ПН 3.6 Право, докторска програма „Теория на държавата и правото. Политически и правни учения.“

10.12.2024 г.

Изготвил становището,

Проф. д-р Бойка Чернева